

Drs. L. Tjoonk

No. 2.43

**HET ONDERWIJS EN HET BEROEP
VAN BOERENZOONS
IN HET DRENTSE ZANDGEBIED**

Augustus 1972

*L 26
2.43 c*

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek**

378074

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
HOOFDSTUK I	
HET DOEL, DE OPZET EN DE UITVOE- RING VAN HET ONDERZOEK	7
§ 1. De probleemstelling en het doel van het onderzoek	7
§ 2. De opzet en de uitvoering van het on- derzoek	9
§ 3. De indeling van het verslag	10
HOOFDSTUK II	
DE OUDERLIJKE BEDRIJVEN, DE BEDRIJFS- HOOFDEN EN HUN GEZINNEN	11
§ 1. De ouderlijke bedrijven	11
§ 2. De bedrijfshoofden	11
§ 3. De gezinnen	12
HOOFDSTUK III	
DE ZONEN VAN 12 JAAR EN OUDER	13
§ 1. Enkele algemene gegevens	13
§ 2. De in de landbouw werkende zonen	16
§ 3. De buiten de landbouw werkende zonen	17
§ 4. De schoolgaande zonen	19
HOOFDSTUK IV	
BEROEPSKEUZE, BEROEPSVERANDERING EN BEDRIJFSOPVOLGING	21
§ 1. Beroepskeuze	21
§ 2. Beroepsverandering	22
§ 3. Bedrijfsopvolging	25
SAMENVATTING	28

Woord vooraf

De werkgelegenheid in de landbouw is de laatste jaren geleidelijk afgenomen en zal in de komende jaren nog verder verminderen. Deze ontwikkeling heeft tot gevolg dat het aantal boerenzoons dat blijvend emplooi vindt in de landbouw afneemt.

Tegen deze achtergrond is het van belang inzicht te hebben in de beroepskeuze van de boerenzoons en in de wijzigingen die hierin optreden.

Al in 1948 en 1953 heeft het Landbouw-Economisch Instituut in het kader van het onderzoek naar het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden, aandacht geschonken aan de beroepskeuze van boerenzoons. In 1957 werd een landelijk onderzoek ingesteld, waarin de beroepskeuze van boeren- en tuinderszoons centraal stond, terwijl in 1963 hiernaar nogmaals een onderzoek werd verricht. Ditmaal in het noorden des lands.

Ook nadien zijn er in de beroepskeuze van boerenzoons veranderingen opgetreden. Om deze reden werd het wenselijk geacht, opnieuw aandacht te schenken aan deze materie. In eerste instantie werd de situatie in het Drentse zandgebied onderzocht. Het ligt echter in de bedoeling binnenkort ook over de beroepskeuze in enkele andere landbouwgebieden in het noorden des lands te rapporteren.

Bij de verzameling van de gegevens is veel medewerking ondervonden van de boeren en van de Stichting tot uitvoering van Landbouwmaatregelen, waarvoor een woord van dank hier zeker op zijn plaats is.

Het onderzoek is verricht door drs. L. Tjoonk, gestationeerde van de afdeling Streekonderzoek in de provincie Drenthe.

's-Gravenhage, augustus 1972

De directeur,

(A. Maris)

HOOFDSTUK I

Het doel, de opzet en de uitvoering van het onderzoek

De eerste paragraaf geeft een beknopt overzicht van de probleemstelling en het doel van het onderzoek. Vervolgens wordt ingegaan op de opzet en de uitvoering van het onderzoek, terwijl in de laatste paragraaf de indeling van het verslag wordt gegeven.

§ 1. De probleemstelling en het doel van het onderzoek

Onder de drang van de economische en technologische ontwikkeling in de landbouw neemt het aantal landbouwbedrijven geleidelijk af. Dit proces, dat eigenlijk al kort na de Tweede Wereldoorlog in gang is gezet, werd aanvankelijk nog door slechts weinigen onderkend. Het is dan ook geen wonder dat er destijds meer boerenzoons in de landbouw bleven dan er uiteindelijk boer konden worden. Er was toen immers in veel agrarische gebieden onvoldoende alternatieve werkgelegenheid, terwijl ook de mogelijkheden tot het volgen van een niet-agrarische beroepsopleiding nog beperkt waren.

Geleidelijk aan won echter de opvatting veld dat een welvarende agrarische bevolking moeilijk kon samengaan met een talrijke. Ook in agrarische kring wijzigden zich de opvattingen over een bestaan in en buiten de landbouw, waardoor de weerstanden tegen een niet-agrarisch beroep zijn verminderd. Hierdoor ontstond een gunstiger klimaat voor een meer bewuste en verantwoorde beroepskeuze door de boerenzoons.

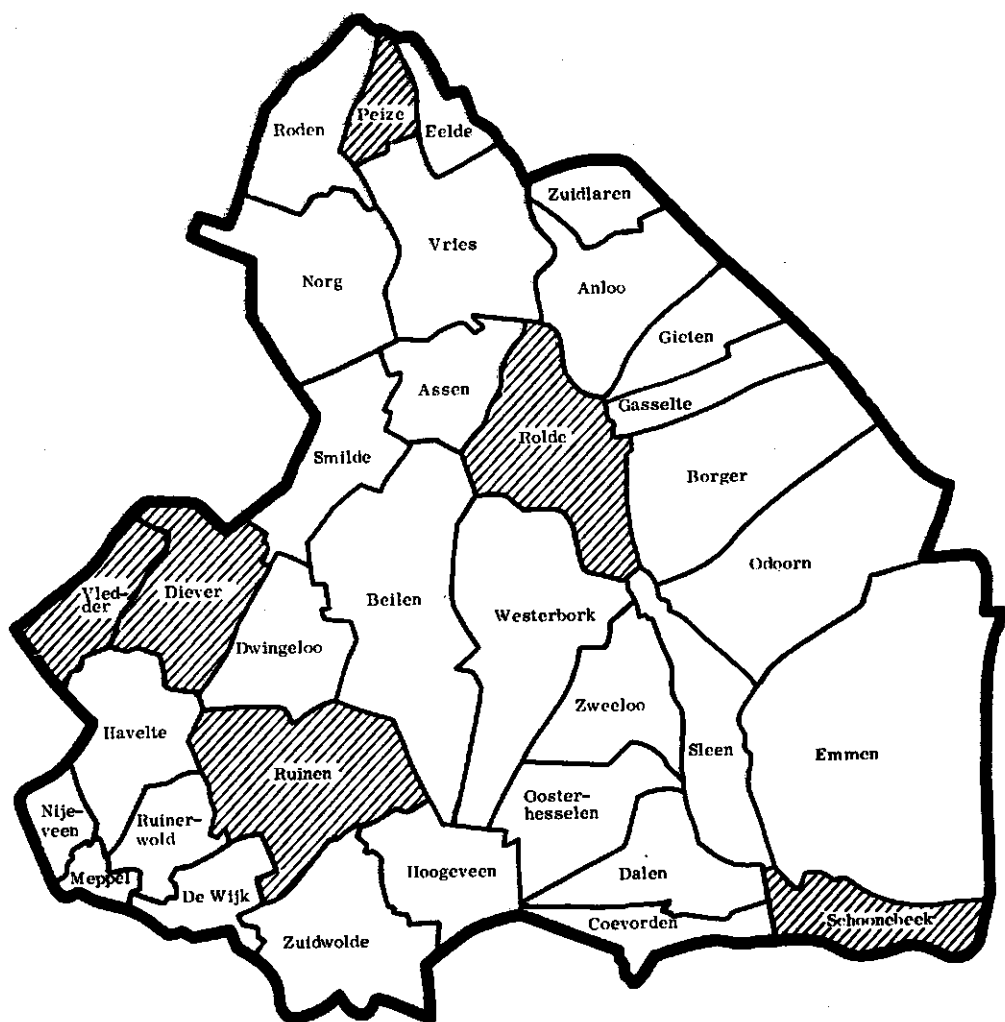
Het Landbouw-Economisch Instituut is in 1948 en 1953 al in het kader van het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden ingegaan op de beroepskeuze van boerenzoons 1).

In 1957 werd een landelijk onderzoek ingesteld, waarin de beroepskeuze van boeren- en tuinderszoons centraal stond 2). Uit dit onderzoek bleek dat er toen - gelet op de mogelijkheden in de landbouw - nog niet in alle gebieden van een bevredigende situatie ten aanzien van de beroepskeuze kon worden gesproken.

1) Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden, LEI-publikatie, Assen, 1951.

De ontwikkeling van het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden in de periode 1949 - 1953, LEI-publikatie, 1955.

2) Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw, LEI-publikatie, 's-Gravenhage, 1959.

 Gemeenten van onderzoek

Een aantal jaren later, in 1963, werd in het noorden des lands opnieuw een onderzoek verricht naar de beroepskeuze van boerenzoons 1). Vergeleken met de resultaten van de vorige onderzoekingen bleek een verbetering te kunnen worden geconstateerd.

Sinds het onderzoek van 1963 is de landbouw echter pas goed in een stroomversnelling terecht gekomen. De mannelijke agrarische beroepsbevolking zal voorlopig dan ook nog blijven afnemen. Voor wat Drenthe betreft wordt een vermindering verwacht van 16 400 mannen in 1970 tot 11 500 mannen in 1980 2). In dit licht bezien is het ook voor de agrarische bedrijfstak een gelukkige omstandigheid dat het platteland de laatste jaren meer en meer is ontsloten, dat de onderwijsmogelijkheden ruimer en meer gespreid werden en dat de niet-agrarische werkgelegenheid groter en gevarieerder werd. Hierdoor zijn immers de voorwaarden geschaapen van een meer bewuste en verantwoorde school- en beroepskeuze van de plattelandsjeugd.

Tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen werd het wenselijk geacht om na te gaan welke veranderingen de laatste jaren zijn opgetreden in de beroepskeuze van boerenzoons. De resultaten van het onderzoek kunnen immers de nodige informatie verschaffen aan de instellingen die zich bezig houden met beroepskeuzevoorlichting en onderwijs. Tevens kunnen de resultaten van betekenis zijn voor het werkgelegenheidsbeleid, voor het agrarische structuurbeleid en voor het werk van de stands- en vakorganisaties in de landbouw.

§ 2. De opzet en de uitvoering van het onderzoek

Het onderhavige onderzoek heeft betrekking op het Drentse Zandgebied. Voor dit gebied zijn de volgende keuzegemeenten in het onderzoek opgenomen: Diever, Peize, Rolde, Ruinen, Schoonebeek en Vledder (zie kaart). In deze 6 gemeenten - die representatief geacht kunnen worden voor het Drentse Zandgebied - werden van 1 op de 4 volgens een selectie steekproef getrokken grondgebruikers met een hoofdberoep in de landbouw gegevens verzameld. Niet in het onderzoek werden echter opgenomen vrouwelijke bedrijfshoofden en bedrijfshoofden van bedrijven met een meerhoofdige leiding (b.v. manschappen). De gegevens werden verkregen via een mondelinge enquête, die begin 1971 plaatshad. In totaal leverde de enquête gegevens op van 324 boeren.

-
- 1) Het onderwijs en het beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands, LEI-studie 49, 's-Gravenhage, 1967.
 - 2) De toekomstige ontwikkeling van de mannelijke beroepsbevolking en van de werkgelegenheid in de land- en tuinbouw in het noorden, LEI-publikatie 2/3.1, 's-Gravenhage, 1970.

§ 3. De indeling van het verslag

Na de beschrijving van de probleemstelling en de opzet van het onderzoek in de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk, worden in hoofdstuk II een aantal gegevens vermeld betreffende de bedrijven waarvan en de gezinnen waaruit de boerenzoons afkomstig zijn.

In hoofdstuk III komen de zoons aan de orde. In § 1 worden enkele algemene gegevens verstrekt. In de volgende paragrafen wordt achtereenvolgens ingegaan op de in de landbouw werkende zoons, de buiten de landbouw werkende zoons en de schoolgaande zoons.

Hoofdstuk IV handelt over de beroepskeuze (§ 1) en de overgang van een beroep in de landbouw naar een niet-agrarisch beroep en omgekeerd (§ 2). Ook komt in dit hoofdstuk de opvolgingssituatie op de onderzochte bedrijven ter sprake (§ 3).

Het verslag wordt afgesloten met een samenvatting.

HOOFDSTUK II

De ouderlijke bedrijven, de bedrijfshoofden en hun gezinnen

Alvorens de resultaten van het onderzoek te beschrijven, worden in dit hoofdstuk enkele gegevens over de ouderlijke bedrijven, de bedrijfs-
hoofden en hun gezinnen vermeld. Voor wat de bedrijven betreft, wordt in § 1 ingegaan op de bedrijfsoppervlakte en het bedrijfstype. De gegevens over de bedrijfshoofden in § 2 hebben betrekking op de leeftijd, de burgerlijke staat en het al of niet uitoefenen van een nevenberoep. Ten slotte komt in § 3 aan de orde het kindertal van de bij het onderzoek betrokken bedrijfshoofden.

§ 1. De ouderlijke bedrijven

In het onderzoek zijn gegevens opgenomen van 324 bedrijven. Voor het overgrote deel waren dit weidebedrijven (50%) en gemengde bedrijven (47%). Verder werden nog gegevens opgenomen van enkele akkerbouw- en veredelingsbedrijven.

Van de bedrijven was 16% kleiner dan 10 ha, 27% 10 - 15 ha, 31% 15 - 20 ha en 26% 20 ha en groter. Gemiddeld waren de bedrijven 16,5 ha groot. De gemengde bedrijven - gemiddeld 18,3 ha - waren dooreengenomen wat groter dan de weidebedrijven (14,8 ha).

§ 2. De bedrijfshoofden

Van de bedrijfshoofden was 94% gehuwd of gehuwd geweest.

Leeftijd

Van de bedrijfshoofden was 13% jonger dan 35 jaar, 45% 35 - 50 jaar, 36% 50 - 65 jaar en 6% 65 jaar of ouder.

Nevenberoep

Door 32 (10%) van de bedrijfshoofden werd een nevenberoep uitgeoefend. Van deze 32 landbouwers oefende 44% een aan de landbouw verwant nevenberoep uit. Vrijwel steeds werd het nevenberoep als zelfstandig beroep uitgeoefend.

Van de bedrijfshoofden beneden 35 jaar oefenden er naar verhouding minder een nevenberoep uit dan van de 35 - 65-jarigen. Boeren van 65 jaar en ouder met een nevenberoep kwamen in het onderzoek niet voor.

Naar grootteklasse van het bedrijf gezien, had ruim 1/4 deel van de bedrijfshoofden op bedrijven beneden 10 ha een nevenberoep. Bij bedrijfs-
hoofden met bedrijven van 10 - 20 ha kwam dit relatief veel minder vaak

voor, nl. in 5% van de gevallen. Van de boeren met bedrijven van 20 ha en groter hadden er echter naar verhouding weer meer een nevenberoep, nl. 11%.

§ 3. De gezinnen

Van de 303 bedrijfshoofden die gehuwd of gehuwd geweest waren, hadden er 278 kinderen. Het gemiddeld aantal kinderen per gezin (= bedrijfshoofden gehuwd of gehuwd geweest) met kinderen bedroeg 3,1. Het aantal kinderen per gezin liep uiteen van 1 tot 11.

De 278 gezinnen met kinderen hadden in totaal 854 kinderen: 413 dochters en 441 zoons. In het kader van dit onderzoek gaat het in het bijzonder om de zoons van 12 jaar en ouder. Het aantal gezinnen met zoons van 12 jaar en ouder bedroeg 168 en het aantal zoons van 12 jaar en ouder 289. Van deze 168 gezinnen hadden er 61% één zoon van 12 jaar en ouder, 21% twee en 18% drie of meer. In 55% van de gezinnen werkten alle zoons van 12 jaar en ouder op het moment van onderzoek, in 13% van de gezinnen kwamen naast werkende ook schoolgaande zoons voor en in 32% van de gezinnen uitsluitend schoolgaande zoons.

HOOFDSTUK III

De zonen van 12 jaar en ouder

In § 1 van dit hoofdstuk worden enkele algemene gegevens vermeld over de zoons van 12 jaar en ouder, zoals de leeftijd, de burgerlijke staat en het in- of uitwonend zijn. Ook wordt nagegaan welk deel van de zoons schoolgaand was en welk deel werkte. De werkenden worden voorts onderscheiden in de landbouw werkenden en buiten de landbouw werkenden. In § 2 wordt nader ingegaan op de in de landbouw werkende zoons, in § 3 op de buiten de landbouw werkende zoons en in § 4 op de schoolgaande zoons. Voor alle 3 groepen zoons komt, naast de al in § 1 genoemde kenmerken, ook het onderwijs aan de orde. Bij de in de landbouw werkenden komt bovendien de positie in het bedrijf ter sprake en bij de buiten de landbouw werkenden het beroep.

Voor zover het de werkende zoons betreft gaat het in dit hoofdstuk om de situatie op het moment van onderzoek. De vraag hoeveel van de op dat moment buiten de landbouw werkende zoons aanvankelijk in de landbouw zijngaen werken, wordt beantwoord in hoofdstuk IV, § 2.

§ 1. Enkele algemene gegevens

Leeftijd

De leeftijdsopbouw van de zoons van 12 jaar en ouder is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. De zoons naar leeftijd

Leeftijdsklasse	Aantal	In %
12 - 15 jaar	46	16
15 - 20 jaar	76	26
20 - 25 jaar	77	27
25 - 30 jaar	55	19
30 jaar en ouder	35	12
Alle zoons	289	100

Van de zoons was 42% jonger dan 20 jaar, 46% 20 - 30 jaar en 12% 30 jaar of ouder.

Burgerlijke staat

Het grootste deel, nl. 75%, van de zoons was ongehuwd. De burgerlijke

staat hangt uiteraard samen met de leeftijd. Zo waren alle zoons jonger dan 20 jaar ongehuwd. Van de 20 - 25-jarigen was 82% ongehuwd en van de 25-jarigen en ouderen 33%.

In- c.q. uitwonend

Van de zoons was 69% nog thuis bij de ouders. Het uitwonend zijn hangt weer samen met de burgerlijke staat. De gehuwde zoons waren nl. vrijwel alle uitwonend, maar van de ongehuwde zoons niet meer dan 8%. Van de gehuwde uitwonende zoons woonde 2/3 deel in een andere gemeente dan hun ouders. De ongehuwde uitwonende zoons woonden bijna alle elders.

Schoolgaand c.q. werkend

Op het moment van onderzoek werkten van de zoons van 12 jaar en ouder er 27% in de landbouw en 40% buiten de landbouw. De overige 33% was schoolgaand.

Tabel 2. Werkend c.q. schoolgaand naar leeftijdsklasse

Leeftijdsklasse zoons	Aantal zoons	Percentage zoons		
		werkend in de landbouw	werkend buiten de landbouw	schoo- lgaand
12 - 15 jaar	46	-	-	100
15 - 20 jaar	76	14	24	62
20 - 25 jaar	77	42	54	4
25 - 30 jaar	55	33	67	-
30 jaar en ouder	35	49	51	-
Alle zoons	289	27	40	33

De 12 - 15-jarige zoons waren alle schoolgaand, evenals een groot deel (62%) van de 15 - 20-jarigen en een klein deel van de 20 - 25-jarigen (4%). Van de niet meer schoolgaanden uit de leeftijdsklasse van 15 - 20 jaar werkten er 38% in de landbouw. Wanneer echter alle zoons uit deze leeftijdsklasse in het arbeidsproces zullen zijn ingeschakeld, dan zal het percentage in de landbouw werkenden in deze leeftijdsklasse ongetwijfeld dalen, aangezien van de nog schoolgaanden er maar betrekkelijk weinig in de landbouw willen gaan werken (§ 4). Het - vergeleken met de leeftijdsklasse van 25 - 30 jaar - relatief hoge percentage, nl. 43, in de landbouw werkenden onder de 20 - 25-jarigen, zal in de toekomst eveneens dalen omdat juist uit deze leeftijdsklasse nog een aantal zoons uit de landbouw zal gaan (hoofdstuk IV, § 2).

Uit het voorgaande kan dan ook geconcludeerd worden dat naarmate de zoons jonger zijn er verhoudingsgewijs minder in de landbouw (gaan) werken. Vooral onder de zoons die na 1950 zijn geboren is de belangstelling voor een beroep in de landbouw sterk gedaald.
(Zie tabel 3 op blz.15)

Naar de oppervlakte van het ouderlijke bedrijf bezien, blijkt dat naarmate de bedrijven groter zijn meer zoons in de landbouw werken en bovendien meer zoons schoolgaand zijn. Dat van de zoons van de grotere bedrijven er relatief meer schoolgaand zijn houdt enerzijds verband met de omstandigheid dat onder de grotere boeren naar verhouding meer jongere boeren met jongere kinderen voorkomen en anderzijds met de wat grotere belangstelling voor voortgezet dagonderwijs op de grotere bedrijven.

Tabel 3. Werken c.q. schoolgaand naar oppervlakte ouderlijk bedrijf

Oppervlakteklasse	Aantal zoons	Percentage zoons		
		werkend in de landbouw	werkend buiten de landbouw	schoolgaand
< 10 ha	45	11	67	22
10 - 15 ha	56	21	54	25
15 - 20 ha	95	25	39	36
20 ha en groter	93	40	19	41
Alle bedrijven	289	27	40	33

Wordt uitsluitend gekeken naar de zoons die op het moment van onderzoek al werkten, dan blijkt een nog duidelijker samenhang tussen de oppervlakte van de ouderlijke bedrijven en het percentage zoons dat in de landbouw werkt.

Tabel 4. Zoons werkzaam in de landbouw naar oppervlakte ouderlijk bedrijf

Oppervlakteklasse	Aantal werkende zoons	Percentage zoons werkzaam in de landbouw
< 10 ha	35	14
10 - 15 ha	43	28
15 - 20 ha	60	40
20 ha en groter	55	67
Alle bedrijven	193	40

Naarmate de bedrijven groter zijn, stijgt dit percentage sterk. Om redenen die hiervoor zijn vermeld, zal echter uiteindelijk - wanneer ook de schoolgaanden aan de slag zijn - in alle oppervlakteklassen het percentage in de landbouw werkenden dalen.

Geboortenummer

Van de oudste zoons werkte 46% in de landbouw. Voor de tweede zoons

bedroeg dit percentage 38 en voor de derde en volgende zoons 24. De volgorde van geboorte blijkt uit deze cijfers van invloed te zijn op het beroep dat door de zoons werd uitgeoefend.

Aantal zoons

In gezinnen met één werkende zoon werkte 56% van de zoons in de landbouw. In gezinnen met twee werkende zoons 33% en in gezinnen met drie of meer werkende zoons 12%. Het beroep dat de zoons uitoefenden vertoonde derhalve een samenhang met het aantal werkende zoons per gezin.

§ 2. De in de landbouw werkende zoons

Aantal

Op het moment van onderzoek werkte 40% van de werkende zoons in de landbouw. Het gaat hierom 78 zoons, afkomstig uit 66 gezinnen. In verreweg de meeste gezinnen werkte één zoon in de landbouw.

Leeftijd

Van de zoons was 14% jonger dan 20 jaar, 41% 20 - 25 jaar, 23% 25 - 30 jaar en 22% 30 jaar en ouder.

Burgerlijke staat

Van de zoons was 72% ongehuwd. De zoons jonger dan 20 jaar waren alle ongehuwd. Van de 20 - 25-jarigen was 87% ongehuwd en van de 25-jarigen en ouderen 48%.

In- c.q. uitwonend

Van de gehuwde zoons was 98% uitwonend en van de ongehuwde zoons 5%. Van de gehuwde uitwonende zoons woonde 55% in dezelfde gemeente als hun ouders. De ongehuwde uitwonende zoons woonden alle in een andere gemeente.

Vormen van onderwijs

De gegevens over het onderwijs hebben betrekking op het door de zoons gevolgde voortgezette dagonderwijs en dan nog alleen voor zover dit afgerond is met het behalen van een diploma.

Van de in de landbouw werkende zoons heeft 72% uitsluitend agrarisch onderwijs gevolgd, 12% agrarisch en niet-agrarisch voortgezet onderwijs en 1% uitsluitend niet-agrarisch voortgezet onderwijs. De overige 15% heeft geen voortgezet dagonderwijs gevolgd. Een aanzienlijk deel van de in de landbouw werkende zoons, nl. 84%, heeft dus agrarisch dagonderwijs gevolgd. Van de zoons met agrarisch dagonderwijs heeft 48% alleen lager landbouwonderwijs genoten en 52% hoger of middelbaar landbouwonderwijs.

Voorafgaand onderwijs

Van de gediplomeerden van hogere en middelbare landbouwscholen heeft 73% lager landbouwonderwijs als vooropleiding gevolgd. De overigen hebben op één uitzondering na allen algemeen voortgezet dagonderwijs gehad.

Onderwijs naar leeftijd

Het genoten voortgezette dagonderwijs hangt samen met de leeftijd van de zoons. Zo blijkt dat van de zoons beneden 25 jaar 86% agrarisch dagonderwijs al dan niet in combinatie met niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs heeft gevolgd tegenover 80% van de zoons van 25 jaar en ouder. Het verschil tussen beide leeftijdsgroepen komt echter nog het duidelijkst tot uitdrukking in het percentage zoons dat geen voortgezet onderwijs heeft gevolgd. Dit percentage bedraagt voor de jongste leeftijdsklasse nl. 12 tegenover 20 voor de oudste groep.

Onderwijs naar bedrijfsoppervlakte

De opleiding van de zoons hield naast de leeftijd van de zoons, ook verband met de oppervlakte van het ouderlijke bedrijf. Van de in de landbouw werkende zoons van bedrijven kleiner dan 20 ha had nl. 14% geen voortgezet dagonderwijs gevolgd tegenover 8% van de zoons van bedrijven van 20 ha en groter.

Positie in het bedrijf

De in de landbouw werkende zoons kunnen naar de positie welke zij in het landbouwbedrijf innemen, onderscheiden worden in 3 groepen, nl. zelfstandigen, thuis meewerkenden en in loondienst werkenden. De thuis meewerkenden vormden de grootste groep (73%). Verder was 12% zelfstandig landbouwer en 15% in loondienst werkzaam. Van de laatste groep werkte de helft als landarbeider en de helft bij een loonwerker.

§ 3. De buiten de landbouw werkende zoons

Aantal

Op het moment van onderzoek werkten 115 boerenzoons, d.w.z. 60% van de werkende zoons, buiten de landbouw. In 71 van de bij het onderzoek betrokken gezinnen werkte toen ten minste één zoon buiten de landbouw.

Leeftijd

Van de buiten de landbouw werkende zoons was 16% jonger dan 20 jaar, 36% 20 - 25 jaar, 32% 25 - 30 jaar en 16% 30 jaar en ouder. Onder de buiten de landbouw werkende zoons was de groep van 25 - 30 jaar wat sterker, doch die van 20 - 25 jaar en van 30 jaar en ouder wat zwakker vertegenwoordigd dan onder de in de landbouw werkende zoons.

Burgerlijke staat

Van de buiten de landbouw werkende zoons was 56% ongehuwd. De zoons jonger dan 20 jaar waren alle ongehuwd. Van de 20 - 25-jarigen was 76% ongehuwd en van 25-jarigen en ouderen 25%. Hier treedt een duidelijk verschil aan de dag met de in de landbouw werkende zoons, van wie 72% ongehuwd was. Deze afwijking kan niet verklaard worden uit een verschil in leeftijdsopbouw tussen beide groepen zoons, maar zal verband houden met de omstandigheid dat in de landbouw werkende zoons dooreengenomen op latere leeftijd trouwen. Veelal gebeurt dit wanneer zij zelfstandig worden, d.w.z. tussen 25 en 35 jaar. De buiten de landbouw werkenden verdienen veelal al eerder voldoende om een gezin te stichten en kunnen daarom op jongere leeftijd trouwen.

In- c.q. uitwonend

De gehuwde zoons die buiten de landbouw werkten waren alle uitwonend en van de ongehuwde was 12% niet meer thuis. Van de gehuwde uitwonende zoons woonde 24% in dezelfde gemeente als hun ouders. De overigen woonden in een andere gemeente, evenals alle ongehuwde uitwonende zoons.

Ook in dit opzicht wijken de buiten de landbouw werkende zoons af van degenen die in de landbouw werkten, althans voor zover het de gehuwde uitwonende zoons betreft. Van de buiten de landbouw werkenden woonde nl. 76% in een andere gemeente dan hun ouders tegenover 45% van de in de landbouw werkenden. Dit verschil zal verband houden met de concentratie van de niet-agrarische werkgelegenheid in de grotere kernen. Bovendien is in de grotere plaatsen de werkgelegenheid veelal gevarieerder dan in plattelandsgemeenten.

Vormen van onderwijs

Van de buiten de landbouw werkende zoons heeft 27% uitsluitend agrarisch dagonderwijs gevolgd, 10% agrarisch en niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs, 30% uitsluitend technisch dagonderwijs, 16% uitsluitend algemeen voortgezet dagonderwijs en 10% vakonderwijs al dan niet gecombineerd met algemeen voortgezet dagonderwijs. Ten slotte heeft 7% geen voortgezet dagonderwijs gevolgd. Opvallend is, dat 37% van de buiten de landbouw werkende zoons agrarisch dagonderwijs heeft gevolgd. Dit houdt verband met de omstandigheid dat een deel van de op het moment van onderzoek buiten de landbouw werkende zoons aanvankelijk in de landbouw heeft gewerkt. In hoofdstuk IV, § 2 wordt hier nader op teruggesproken.

Onderwijs naar leeftijd

Evenals bij de in de landbouw werkende zoons, is er ook bij de buiten de landbouw werkende zoons enige samenhang tussen het gevolgde voortgezette dagonderwijs en de leeftijd. Van de groep buiten de landbouw werkende zoons beneden 25 jaar heeft nl. 32% agrarisch dagonderwijs gevolgd tegenover 44% van de 25-jarigen en ouderen. Daar staat tegenover dat er van de jongste groep naar verhouding iets meer niet-agrarisch

voortgezet dagonderwijs hebben gevolgd, nl. 60%, tegenover 51% van de oudste groep.

Onderwijs naar bedrijfsoppervlakte

Naar bedrijfsoppervlakte van het ouderlijke bedrijf bezien, is er weinig verschil in het door de buiten de landbouw werkende zoons gevolgde voortgezette dagonderwijs. Wel hebben er van de zoons van de bedrijven kleiner dan 15 ha naar verhouding wat minder agrarisch onderwijs gecombineerd met niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs gevolgd, doch wat meer uitsluitend agrarisch onderwijs dan van de zoons van bedrijven van 15 ha en groter. Ook komen onder de zoons van de kleinere bedrijven naar verhouding wat meer zoons zonder voortgezet dagonderwijs voor dan onder de zoons van de grotere bedrijven.

Beroepen

De beroepen welke de buiten de landbouw werkende zoons op het moment van onderzoek uitoefenden zijn in een drietal groepen ingedeeld, nl. zelfstandigen, hoofdarbeiders en handarbeiders. De handarbeiders vormden de grootste groep (55%), op korte afstand gevolgd door de hoofdarbeiders (42%). Het percentage zelfstandigen bedroeg 3.

Beroep naar onderwijs

De zoons met algemeen voortgezet dagonderwijs al dan niet gecombineerd met een vakopleiding, waren nagenoeg alle werkzaam als hoofdarbeiders. Onder degenen die een technische opleiding hadden gevolgd kwamen relatief veel bouwvak- en overige vakarbeiders voor.

De zoons met een agrarische opleiding voorafgegaan door algemeen voortgezet dagonderwijs waren vrijwel allen hoofdarbeider, in tegenstelling tot de zoons die uitsluitend agrarisch onderwijs hadden gevolgd, van wie er relatief veel fabrieks- en transportarbeider waren. De beide laatste beroepen kwamen ook relatief veel voor onder degenen die alleen lager onderwijs hadden gevolgd.

Beroep naar bedrijfsoppervlakte

Onder de buiten de landbouw werkende zoons van bedrijven kleiner dan 15 ha kwamen naar verhouding minder hoofdarbeiders (37%) voor dan onder de zoons van bedrijven van 15 ha en groter (51%). Van de zoons die een handarbeidersberoep uitoefenden, waren er van de kleinere bedrijven wat meer fabrieksarbeider dan van de grotere bedrijven.

§ 4. De schoolgaande zoons

Aantal

Op het moment van onderzoek waren 96 zoons schoolgaand, d.w.z. 33% van de in het onderzoek opgenomen zoons van 12 jaar en ouder. In 76 van de bij het onderzoek betrokken gezinnen was ten minste één schoolgaande zoon.

Leeftijd, enz.

Van de schoolgaande zoons was 48% 12-15 jaar, 49% 15-20 jaar en 3% 20 jaar of ouder. Zij waren allen ongehuwd en vrijwel allen waren thuis bij hun ouders.

Onderwijs

Het onderwijs van de schoolgaande zoons wordt afzonderlijk gezien voor de 12-15-jarigen en voor de 15-jarigen en ouderen. Dit onderscheid is gewenst omdat de jongste groep zoons leerplichtig was; voor de oudere zoons was het volgen van onderwijs niet verplicht. Bovendien is het onderwijs van de laatste groep zoons gedifferentieerder.

Vormen van onderwijs. Zoons $\geq$ 15 jaar

Van de zoons van 15 jaar en ouder volgde 4% hoger onderwijs. De grootste groep, nl. 36%, bezocht een technische school. Het algemeen voortgezet dagonderwijs (26%) en het landbouwonderwijs (24%) genoten ongeveer evenveel belangstelling. Verder volgde 10% van de zoons vakonderwijs (b.v. paedagogische academie).

Onderwijs naar bedrijfsoppervlakte

Voor wat de deelneming aan het landbouwonderwijs betreft, was er voor de gehele groep zoons een duidelijke samenhang met de oppervlakte van het ouderlijke bedrijf. Dit was eveneens het geval met betrekking tot de deelneming aan het technisch onderwijs, zij het in tegengestelde zin. Van de zoons van bedrijven kleiner dan 20 ha volgde nl. 15% landbouwonderwijs tegenover 34% van de zoons van grotere bedrijven. Daarentegen volgden van de kleinere bedrijven naar verhouding veel meer zoons technisch dagonderwijs, nl. 43%, tegenover 20% van de zoons van de grotere bedrijven. De verschillen in deelneming aan de andere vormen van voortgezet dagonderwijs tussen zoons van kleinere en van grotere bedrijven waren betrekkelijk gering.

Toekomstig beroep

Volgens hun ouders wilden er van de schoolgaande zoons 14% in de landbouw gaan werken en 67% een niet-agrarisch beroep gaan uitoefenen. De overige 19% van de zoons had nog geen keuze gedaan.

De zoons van 10 en 11 jaar

Aan de ouders van zoons van 10 en 11 jaar is gevraagd welk voortgezet dagonderwijs hun zoons na de lagere school zullen volgen. Het betreft hier een groep van 30 zoons. Volgens de ouders zal er 1 van hen naar een lagere landbouwschool gaan, 6 zullen ander vakonderwijs (b.v. lts) gaan volgen en 12 algemeen voortgezet dagonderwijs (b.v. mavo). Van de overige 11 was de schoolkeuze nog niet bekend.

Hoewel grote voorzichtigheid geboden is bij het trekken van conclusies uit deze cijfers, kan toch wel gezegd worden dat van de 10 en 11-jarige zoons er maar weinig naar een lagere landbouwschool zullen gaan.

HOOFDSTUK IV

Beroepskeuze, beroepsverandering en bedrijfsopvolging

In het vorige hoofdstuk is al opgemerkt dat een aantal van de zoons die aanvankelijk in de landbouw zijn gaan werken, op het moment van onderzoek buiten de landbouw werkte. In feite is hier sprake geweest van een onjuiste beroepskeuze. Dit kan een gevolg zijn van het niet tijdig onderkennen van de omvang en het tempo van het proces van schaalvergroting dat in de landbouw plaatsvindt, waardoor de toekomstmogelijkheden in deze bedrijfstak zijn overschat. Het is echter ook mogelijk dat door de gewijzigde economische structuur zich buiten de landbouw zodanige perspectieven openen, dat op grond daarvan een aantal boerenzoons de landbouw vaarwel heeft gezegd.

In § 1 wordt derhalve nagegaan hoeveel van de werkende zoons destijds een beroep in de landbouw hebben gekozen. In § 2 komt aan de orde hoeveel boerenzoons inmiddels van beroep zijn veranderd.

Ten slotte wordt in § 3 ingegaan op de opvolgingssituatie op de bedrijven van boeren van 50 jaar en ouder.

§ 1. Beroepskeuze

Uit de beroepsgeschiedenis van de werkende zoons blijkt dat aanvankelijk 55% gekozen heeft voor een beroep in de landbouw.

Leeftijd

Van de werkende zoons die op het moment van onderzoek jonger dan 20 jaar waren, zijn er destijds naar verhouding minder direct vanaf de schoolbanken in de landbouw gaan werken dan van de 20-30-jarigen en van deze leeftijdsgroep weer minder dan van de 30-jarigen en ouderen.

Tabel 5. Eerste beroep zoons naar leeftijd

Leeftijdsklasse zoons	Aantal werkende zoons	Percentage zoons met eerste beroep in de landbouw
< 20 jaar	29	41
20 - 25 jaar	74	59
25 - 30 jaar	55	53
30 jaar en ouder	35	63
Alle zoons	193	55

Dat er van de zoons jonger dan 20 jaar aanvankelijk minder in de landbouw zijn gaan werken, zal enerzijds verband houden met de zich in boerenkringen wijzigende visie op de toekomst van de landbouw en anderzijds met de toeneming van de werkgelegenheid buiten de landbouw. De meeste boerenzoons die in de landbouw gaan werken, zullen immers graag zelfstandig boer willen worden. Nu blijkt dat door het proces van schaalvergroting in de landbouw het aantal landbouwbedrijven vermindert en men meer en meer beseft dat aan dit proces voorlopig nog geen einde komt, ligt het voor de hand dat steeds meer boerenzoons een niet-agrarisch beroep kiezen, te meer daar de mogelijkheden daartoe de afgelopen jaren zijn toegenomen.

Bedrijfsoppervlakte

Er is een duidelijke samenhang tussen de keuze van het eerste beroep van de zoons en de oppervlakte van de ouderlijke bedrijven.

Tabel 6. Eerste beroep zoons naar oppervlakte ouderlijk bedrijf

Oppervlakte- klasse	Aantal werkende zoons	Percentage zoons met eerste beroep in de landbouw
< 10 ha	35	40
10 - 15 ha	43	49
15 - 20 ha	60	52
20 ha en groter	55	74
Alle bedrijven	193	55

Het percentage zoons dat aanvankelijk in de landbouw is gaan werken was nl. hoger naarmate de ouderlijke bedrijven groter waren. Deze cijfers wijzen erop dat de animo om boer te worden sterk samenhangt met de oppervlakte van het bedrijf. Ongetwijfeld zal hierbij echter ook een rol hebben gespeeld dat op de grotere bedrijven de werkgelegenheid ruimer is, waardoor zoons (aanvankelijk) in de landbouw zijn vastgehouden.

§ 2. Beroepsverandering

Aantal

Van de zoons die aanvankelijk in de landbouw zijn gaan werken, had op het moment van onderzoek 32% de landbouw verlaten. Het kwam slechts een enkele keer voor dat een zoon, na eerst buiten de landbouw te hebben gewerkt, in de landbouw ging werken.

Leeftijd

Van de zoons uit de leeftijdsklasse jonger dan 20 jaar hadden er naar verhouding nog maar weinig de landbouw de rug toegekeerd. Dit houdt

verband met het feit dat een dergelijke stap het meest wordt gedaan op een leeftijd van 20 of 21 jaar. Van de 20 - 25-jarigen zijn er dan ook verhoudingsgewijs al veel meer uit de landbouw gegaan.

Tabel 7. Beroepsverandering naar leeftijd zoons

Leeftijdsklasse zoons	Aantal zoons dat aanvankelijk in de landbouw is gaan werken	Percentage zoons dat uit de landbouw is gegaan
< 20 jaar	12	8
20 - 25 jaar	44	32
25 - 30 jaar	29	48
30 jaar en ouder	22	23
Alle zoons	107	32

Hiermee rekening houdende, zullen er van degenen die momenteel jonger zijn dan 25 jaar zeker nog een aantal overgaan naar een niet-agrarisch beroep.

Bedrijfsoppervlakte

De overgang naar een ander beroep hangt duidelijk samen met de oppervlakte van de ouderlijke bedrijven.

Tabel 8. Beroepsverandering naar oppervlakte ouderlijke bedrijf

Oppervlakte-klasse	Aantal zoons dat aanvankelijk in de landbouw is gaan werken	Percentage zoons dat uit de landbouw is gegaan
< 10 ha	14	64
10 - 15 ha	21	48
15 - 20 ha	31	26
20 ha en groter	41	17
Alle bedrijven	107	32

Van de bedrijven kleiner dan 15 ha zijn relatief veel zoons na aanvankelijk in de landbouw te hebben gewerkt, overgestapt op een beroep in de niet-agrarische sector. Wordt evenwel uitgegaan van de op het moment van onderzoek buiten de landbouw werkenden, dan blijkt dat juist van de bedrijven van 20 ha en groter relatief veel zoons, nl. 39%, via de omweg van een beroep in de landbouw in een niet-agrarisch beroep terecht zijn gekomen. (Zie tabel 9 op blz.24.)

De problematiek van de overgang van een beroep in de landbouw naar een niet-agrarisch beroep blijft dus niet beperkt tot de kleinere bedrijven.

Onderwijs.

In hoofdstuk III, § 3, werd reeds gewezen op het relatief hoge percentage buiten de landbouw werkende zoons met agrarisch dagonderwijs. Tabel 10 geeft hiervoor de verklaring.

Tabel 9. Huidige beroep en eerste beroep naar oppervlakte ouderlijke bedrijf

Oppervlakte- klasse	Aantal buiten de land- bouw werkende zoons	Percentage zoons dat aan- vankelijk in de landbouw heeft gewerkt
< 10 ha	30	30
10 - 15 ha	31	32
15 - 20 ha	36	22
20 ha en groter	18	39
Alle bedrijven	115	29

Tabel 10. Onderwijs van de buiten de landbouw werkende zoons (in %)

Vormen van dagonderwijs	Alle buiten de landbouw wer- kende zoons	Zoons (in %) die onmid- dellijk buiten de land- bouw zijn gaan werken	Zoons (in %) die eerst in de land- bouw hebben ge- werkt
Agrarisch	27	10	67
Agrarisch + niet-agrarisch	10	8	12
Technisch	30	41	3
Alg. voortgezet onderwijs	16	21	6
Vakonderwijs	10	15	-
Zonder voort- gezet onderwijs	7	5	12
Alle vormen van dagonderwijs	100	100	100

Van de zoons die eerst in de landbouw hebben gewerkt heeft nl. 79% agrarisch dagonderwijs gevolgd tegenover 18% van degenen die meteen vanaf de schoolbanken buiten de landbouw zijn gaan werken. Onder de laatste categorie zoons vormen die met technisch dagonderwijs de grootste groep. Ook hadden er van de zoons die nimmer in de landbouw hebben gewerkt naar verhouding veel algemeen voortgezet dagonderwijs en/of vakonderwijs gevolgd. Ten slotte valt op dat van de zoons die pas later buiten de landbouw zijn gaan werken, er naar verhouding meergeen voortgezet dagonderwijs hebben genoten.

De overgang van een beroep in de landbouw naar een niet-agrarisch beroep kwam zowel voor onder de zoons met middelbaar of hoger landbouwonderwijs, met lager landbouwonderwijs als onder degenen met alleen lager onderwijs. Van de eerste groep had op het moment van onderzoek 27% de landbouw verlaten. Voor de zoons met uitsluitend lager landbouwonderwijs en de zoons zonder voortgezet dagonderwijs bedroegen deze percentages resp. 35 en 25.

Beroepen

Van degenen die eerst in de landbouw hebben gewerkt was 1/3 deel op het moment van onderzoek hoofdarbeider en 2/3 deel handarbeider, terwijl van de zoons die meteen vanaf de schoolbanken in een niet-agrarisch beroep zijn gaan werken ongeveer de helft hoofdarbeider was en eveneens ongeveer de helft handarbeider. Dit verschil tussen beide groepen houdt verband met de omstandigheid dat van de zoons die eerst in de landbouw hebben gewerkt er naar verhouding veel uitsluitend agrarisch onderwijs hebben gevolgd. In heel veel gevallen is een agrarische opleiding voor beroepen buiten de landbouw van geringe betekenis. Ook het percentage zoons met alleen lager onderwijs was onder degenen die eerst in de landbouw hebben gewerkt, hoger.

§ 3. Bedrijfsopvolging

Aantal bedrijven

De opvolgingssituatie is nagegaan op de bedrijven van boeren die op het moment van onderzoek 50 jaar of ouder waren. Het gaat hier om 128, d.w.z. 39% van de geënquêteerde boeren.

Van deze 128 boeren had 37% een opvolger. Op 30% van de bedrijven was geen opvolger, terwijl voor de overige 33% van de bedrijven nog niets over de opvolging viel te zeggen.

Leeftijd bedrijfshoofd

Wanneer de opvolgingssituatie naar de leeftijd van het bedrijfshoofd wordt gezien, dan blijkt dat naarmate de bedrijfshoofden jonger waren op naar verhouding meer bedrijven onbekend is of er te zijner tijd een opvolger voor het bedrijf zal zijn.

Tabel 11. Opvolgingssituatie naar leeftijd bedrijfshoofd

Leeftijdsklasse	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven		
		met opvolger	zonder opvolger	opvolging onbekend
50 - 55 jaar	41	17	22	61
55 - 60 jaar	45	40	38	22
60 - 65 jaar	28	46	32	22
65 jaar en ouder	14	64	29	7
Alle bedrijfsh.	128	37	30	33

Dit is overigens wel verklaarbaar; het moment van overdracht ligt voor de jongere bedrijfshoofden immers verder in het verschiet dan voor de andere. Hierdoor zal bij de jongere boeren vaker onzekerheid bestaan over de opvolging dan bij de oudere boeren.

Bedrijfsoppervlakte

Reeds eerder in dit verslag is aangetoond dat naarmate de ouderlijke bedrijven groter waren, naar verhouding meer zoons een beroep in de landbouw hebben gekozen. Bovendien zijn er van hen naderhand relatief minder uit de landbouw gegaan naarmate de bedrijven groter waren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat naarmate de bedrijven groter zijn, het percentage met een opvolger stijgt.

Tabel 12. Opvolgingssituatie naar oppervlakte ouderlijk bedrijf

Oppervlakte- klasse	Aantal be- drijven	Percentage bedrijven		
		met opvolger	zonder opvolger	opvolging onbekend
< 10 ha	34	9	53	38
10 - 15 ha	36	30	30	40
15 - 20 ha	33	43	24	33
20 ha en groter	25	76	8	16
Alle bedrijven	128	37	30	33

Vooral onder de bedrijven kleiner dan 10 ha kwamen naar verhouding weinig bedrijven met een opvolger voor. Daarentegen had van de bedrijven van 20 ha en groter 76% wel een opvolger. In de toekomst zal dan ook vooral het aantal kleinere bedrijven verder afnemen.

Wie zal opvolgen

Op deze vraag konden 47 bedrijfshoofden een concreet antwoord geven: op 44 bedrijven zal nl. een zoon opvolgen en op 3 bedrijven een schoonzoon. Wanneer een zoon op het bedrijf meewerkt, wil dit nog niet altijd zeggen dat deze ook zal opvolgen. Op 5 bedrijven werkte nl. weliswaar op het moment van onderzoek een zoon mee, maar deze zoons zouden het bedrijf niet overnemen. In 4 gevallen was de reden hiervoor dat de zoons een beroep buiten de landbouw wilden gaan uitoefenen. Dit ondersteunt de eerder uitgesproken verwachting dat er van de op het moment van onderzoek in de landbouw werkende zoons nog een aantal een ander beroep zullen kiezen.

Waarom (nog) geen opvolger?

Op het grootste deel van de bedrijven, nl. 81, kon (nog) niet worden gezegd wie zal opvolgen. Op 31 bedrijven hing dit nauw samen met de gezinssituatie: er waren geen kinderen of alleen dochters of alleen zoons die nog jonger waren dan 12 jaar. Het ligt voor de hand dat er in dergelijke situaties niets over de opvolging valt te zeggen.

De overige 50 bedrijfshoofden hadden weliswaar één of meer zoons van 12 jaar en ouder, maar waren evenmin zeker van een opvolging voor het bedrijf. Op 32 bedrijven oefende(n) de zoon(s) nl. een niet-agrarisch

beroep uit. Ook het feit dat de zoon(s) nog erg jong was (waren), maakte het in een aantal gevallen moeilijk een uitspraak over de opvolging te doen.

Het buiten de landbouw werken van de zoon(s) werd verhoudingsgewijs vaker als reden opgegeven door kleinere dan door grotere boeren. Daarentegen werd op de grotere bedrijven vaker gezegd dat de onzekerheid over de opvolging samenhang met de jonge leeftijd van de zoon(s).

Samenvatting

Met het oog op de veranderingen die in de structuren van de agrarische bedrijfstak plaatsvinden, is het van belang periodiek 1) informatie te verstrekken over het door de boerenzoons gevolgde onderwijs en de door hen uitgeoefende beroepen.

Dit verslag heeft betrekking op het Drentse Zandgebied, waarvan de gemeenten Diever, Peize, Rolde, Ruinen, Schoonebeek en Vledder in het onderzoek zijn opgenomen. In deze 6 gemeenten zijn begin 1971 via een mondelinge enquête onder 324 landbouwers, gegevens verzameld over 289 zoons van 12 jaar en ouder en 30 zoons van 10 en 11 jaar.

De zoons van 12 jaar en ouder

Op het moment van onderzoek werkte 27% van de boerenzoons van 12 jaar en ouder in de landbouw en 40% buiten de landbouw. De overige 33% was schoolgaand.

Van alle zoons was 42% jonger dan 20 jaar, 46% 20-30 jaar en 12% 30 jaar en ouder. De 12-15-jarigen waren alle schoolgaand, van de 15-20-jarigen 62% en van de 20-25-jarigen nog 4%.

Het grootste deel, nl. 75%, van de zoons was ongehuwd; de zoons jonger dan 20 jaar waren alle ongehuwd, van de 20-25-jarigen 82% en van de 25-jarigen en ouderen 33%.

Behalve met de leeftijd, hield de burgerlijke staat ook verband met het beroep. Zo was van de in de landbouw werkende zoons 72% ongehuwd, en van de buiten de landbouw werkenden 56%. Dit verschil kan niet verklaard worden uit een verschil in leeftijd, maar houdt verband met het feit dat in de landbouw werkende zoons doorgaans op latere leeftijd trouwen.

Het in- of uitwonend zijn hangt sterk samen met de burgerlijke staat. Het grootste deel, nl. 69%, van de zoons was dan ook nog thuis. De gehuwden waren vrijwel alle uitwonend, van de ongehuwden 8%. Van alle gehuwde uitwonende zoons woonde 2/3 deel in een andere gemeente dan hun ouders. De ongehuwde uitwonende zoons woonden bijna alle in een andere gemeente.

-
- 1) Eerdere publikaties van het Landbouw-Economisch Instituut waarin de beroepskeuze van boerenzoons aan de orde werd gesteld, zijn:
1. Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden, Assen; 1951.
 2. De ontwikkeling van het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden in de periode 1949-1953; 1955.
 3. Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw, 's-Gravenhage; 1959.
 4. Het onderwijs en het beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands, LEI-studie 49, 's-Gravenhage, 1967.

De in de landbouw werkenden zoeken het over het algemeen dichter bij huis dan de buiten de landbouw werkenden. Van de eerste groep woonde nl. 45% in een andere gemeente dan hun ouders tegenover 76% van de buiten de landbouw werkenden. Dit verschijnsel houdt verband met de omstandigheid dat de niet-agrarische werkgelegenheid in de woongemeente van de ouders veelal beperkter en minder gedifferentieerd zal zijn dan in de grote kernen.

De in de landbouw werkende zoons

Op het moment van onderzoek was 40% van de werkende zoons in de landbouw werkzaam. Van deze groep zoons was 14% jonger dan 20 jaar, 41% 20 - 25 jaar, 23% 25 - 30 jaar en 22% 30 jaar en ouder. Gelet op de leeftijdsopbouw is het niet verwonderlijk dat van de in de landbouw werkenden het grootste deel, nl. 73%, op het ouderlijke bedrijf meewerkte. Verder was 12% zelfstandig landbouwer en 15% in loondienst in de landbouw werkzaam.

Van de niet-schoolgaande zoons werkten er uit de leeftijdsklassen van 15 - 20 jaar en van 20 - 25 jaar naar verhouding meer in de landbouw dan van de 25 - 30-jarigen. Maar omdat van alle zoons van 15 - 20 jaar nog 62% schoolgaand was, van wie er betrekkelijk weinig in de landbouw willen gaan werken en bovendien verwacht kan worden dat een aantal in de landbouw werkende zoons jonger dan 25 jaar alsnog de landbouw zal verlaten, zal uiteindelijk het percentage in de landbouw werkende zoons van 15 - 20 jaar en van 20 - 25 jaar dalen.

Naarmate de ouderlijke bedrijven groter waren, was een groter percentage van de werkende zoons in de landbouw werkzaam. Zo werkte van de zoons van bedrijfshoofden met een bedrijf kleiner dan 10 ha, 14% in de landbouw tegenover 67% van de zoons van boeren met een bedrijf van 20 ha en groter.

Van de in de landbouw werkende zoons heeft 84% agrarisch dagonderwijs gevolgd, 1% niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs en 15% alleen lager onderwijs. Van degenen met agrarisch dagonderwijs heeft 52% hoger of middelbaar en 48% lager landbouwonderwijs genoten. Het merendeel, nl. 73%, van de gediplomeerden van hogere en middelbare landbouwscholen heeft lager landbouwonderwijs als vooropleiding gevolgd.

Van de zoons van 25 jaar en ouder en van de zoons van bedrijven kleiner dan 20 ha hadden er naar verhouding meer uitsluitend lager onderwijs gevolgd dan van de jongere zoons en de zoons van boeren met grotere bedrijven.

De buiten de landbouw werkende zoons

Van deze groep zoons (60% van de werkende zoons), week de leeftijdsopbouw maar weinig af van de groep in de landbouw werkende zoons.

Van de buiten de landbouw werkende zoons volgde 27% uitsluitend agrarisch dagonderwijs, 10% zowel agrarisch als niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs, 30% uitsluitend technisch dagonderwijs, 16% uitsluitend algemeen voortgezet dagonderwijs en 10% vakonderwijs al dan niet gecombineerd met algemeen voortgezet dagonderwijs. Ten slotte heeft 7% geen voortgezet dagonderwijs gevolgd; dit percentage is belangrijk.

lager dan dat van de in de landbouw werkende zoons.

Opvallend is, dat 37% van de buiten de landbouw werkende zoons agrarisch dagonderwijs heeft gevolgd. Dit is een gevolg van de omstandigheid dat 32% van de buiten de landbouw werkende zoons eerst in de landbouw heeft gewerkt. Juist van deze groep zoons hadden er relatief veel, nl. 79%, agrarisch dagonderwijs gevolgd tegenover 18% van degenen die meteen vanaf de schoolbanken buiten de landbouw zijn gaan werken. Onder de laatste groep zoons waren er daarentegen naar verhouding veel met technisch dagonderwijs (41%) en algemeen voortgezet dagonderwijs of vakonderwijs (36%). Ook hadden er van degenen die niet eerst in de landbouw hebben gewerkt naar verhouding minder alleen lager onderwijs (5%) dan van degenen die dat wel hebben gedaan (12%).

Van de buiten de landbouw werkende zoons jonger dan 25 jaar hebben er naar verhouding wat minder agrarisch dagonderwijs, doch wat meer niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs gevolgd dan van de oudere zoons. Op bedrijven kleiner dan 15 ha was het percentage zoons dat agrarisch onderwijs gecombineerd met niet-agrarisch voortgezet dagonderwijs heeft gevolgd, geringer dan op de grotere bedrijven. Op de kleinere bedrijven was het percentage zoons dat uitsluitend agrarisch onderwijs heeft gevolgd, daarentegen groter.

Op het moment van onderzoek was 55% van de zoons werkzaam als handarbeider en 42% als hoofdarbeider. De overige 3% oefende een zelfstandig beroep uit.

De zoons met algemeen voortgezet dagonderwijs waren nagenoeg alle werkzaam als hoofdarbeider. Onder degenen die technisch onderwijs hebben gevolgd kwamen relatief veel bouwvak- en overige vakarbeiders voor. Zoons met uitsluitend agrarisch onderwijs kwamen buiten de landbouw veelal terecht als fabrieks- of transportarbeider. Ten slotte kan nog worden opgemerkt, dat van de zoons die eerst in de landbouw hebben gewerkt - van wie er naar verhouding veel een agrarische opleiding hebben gehad - 1/3 deel hoofdarbeider was, tegenover de helft van degenen die meteen vanaf de schoolbanken buiten de landbouw zijn gaan werken.

De schoolgaande zoons van 12 jaar en ouder

Van deze groep zoons was 48% 12 - 15 jaar, 49% 15 - 20 jaar en 3% 20 - 25 jaar.

Van de zoons van 12 - 15 jaar, die leerplichtig waren, volgde 34% algemeen voortgezet onderwijs, 33% technisch onderwijs en 17% landbouwonderwijs. De overige 16% was nog op de lagere school. Van de schoolgaande zoons van 15 jaar en ouder volgde 4% hoger onderwijs, 26% algemeen voortgezet onderwijs, 36% technisch onderwijs, 24% landbouwonderwijs en 10% vakonderwijs.

Van de zoons afkomstig van bedrijven kleiner dan 20 ha, volgde een geringer percentage landbouwonderwijs, maar een groter percentage technisch onderwijs dan van de zoons van bedrijfshoofden met grotere bedrijven.

Van de schoolgaande zoons wil 19% in de landbouw gaan werken en 67% buiten de landbouw. De overige 19% van de zoons had nog geen keuze gedaan. Wanneer het percentage van de schoolgaanden dat in de landbouw

wil gaan werken (14) wordt vergeleken met het percentage van de werkende zoons van 20 - 25 jaar dat aanvankelijk in de landbouw is gaan werken (59) en momenteel nog in de landbouw werkt (43), dan blijkt dat de laatste jaren de belangstelling onder de boerenzoons voor een beroep in de landbouw sterk is gedaald.

De zoons van 10 en 11 jaar

Voor zover de ouders al hun gedachten hadden laten gaan over de schoolkeuze voor hun zoon(s), blijkt een sterke voorkeur voor het volgen van algemeen voortgezet dagonderwijs. Er zullen er waarschijnlijk weinig naar een lagere landbouwschool gaan.

Beroepskeuze en beroepsverandering

Van de werkende zoons hebben er aanvankelijk 55% gekozen voor een beroep in de landbouw. Van de werkende zoons jonger dan 20 jaar zijn er naar verhouding minder in de landbouw gaan werken dan van de andere zoons. Dit houdt verband met de zich in boerenkringen wijzigende visie op de perspectieven van de landbouw.

Naarmate de ouderlijke bedrijven groter waren, gingen relatief meer zoons in de landbouw werken.

Van de zoons die aanvankelijk in de landbouw zijn gaan werken, had op het moment van onderzoek 32% de landbouw verlaten. Vooral van de 25 - 30-jarigen onder hen hebben er relatief veel, nl. 48%, de landbouw de rug toegekeerd. Voor de 20 - 25-jarigen bedroeg dit percentage 32, maar uit deze leeftijdsklasse zullen er ongetwijfeld nog een aantal buiten de landbouw gaan werken; beroepsverandering vindt nl. veelal plaats op een leeftijd van 20 of 21 jaar. Op de bedrijven kleiner dan 15 ha zijn naar verhouding meer zoons uit de landbouw gegaan dan op de grotere bedrijven.

Van de buiten de landbouw werkenden, is 29% via een beroep in de landbouw in een niet-agrarisch beroep terecht gekomen. Van de zoons van boeren op bedrijven van 20 ha en groter maakte zelf 39% deze omweg, zodat de beroepsverandering zeker niet beperkt blijft tot de kleinere bedrijven.

Bedrijfsopvolging

Van de boeren van 50 jaar en ouder had 37% een opvolger. Op 30% van de bedrijven was geen opvolger, terwijl over de opvolging op de overige 33% van de bedrijven nog niets viel te zeggen.

Het percentage bedrijven met een opvolger was aanzienlijk hoger, naarmate de bedrijven groter waren. Zo had van de bedrijven kleiner dan 10 ha 9% een opvolger tegenover 76% van de bedrijven van 20 ha en groter.

Op de bedrijven waar (nog) geen opvolger is, hield dit veelal verband met de gezinssituatie (geen kinderen, alleen dochters of alleen zoons die nog erg jong waren) of met het feit dat de zoon(s) een niet-agrarisch beroep uitoefende(n). Het buiten de landbouw werken van de zoon(s) kwam meer voor op de kleinere dan op de grotere bedrijven, daarentegen was op relatief meer grotere bedrijven de opvolging onzeker omdat de zoon(s)

nog jong was (waren).

Enkele slotopmerkingen

Van de boerenzoons met een beroep buiten de landbouw heeft 29% eerst in de landbouw gewerkt. Uit het feit dat 79% van deze zoons landbouwonderwijs heeft gevolgd, blijkt wel dat een groot deel van de zoons die uit de landbouw zijn gegaan indertijd het plan heeft gehad om zelfstandig boer te worden. Van deze zoons die meestal op een leeftijd van 20 of 21 jaar de landbouw hebben verlaten, zijn er naar verhouding meer in lager gekwalificeerde beroepen terecht gekomen dan van degenen die nimmer in de landbouw hebben gewerkt. Dit onderstreept de betekenis van een doelbewuste school- en beroepskeuze.

Uit de schoolkeuze en de toekomstplannen van de momenteel schoolgaande zoons blijkt overigens dat van de zoons die na 1950 zijn geboren er belangrijk minder in de landbouw zullen gaan werken. Dit rechtvaardigt de verwachting dat de overgang van een agrarisch naar een niet-agrarisch beroep in de toekomst minder vaak noodzakelijk zal zijn, ook al zullen er in de eerstkomende jaren van de in de landbouw werkenden nog een aantal de landbouw vaarwel zeggen.

Van de momenteel in de landbouw werkende zoons heeft 84% landbouwdagonderwijs gevolgd. Van degenen met middelbaar landbouwonderwijs heeft 73% lager landbouwonderwijs als vooropleiding genoten. Men kan zich afvragen of in de toekomst wel voldoende boerenzoons die boer willen worden zullen doorstromen naar het middelbaar landbouwonderwijs. Thans hebben er van de in de landbouw werkende zoons naar verhouding twee keer zoveel alleen lager onderwijs genoten als van de buiten de landbouw werkende zoons.